

УДК 347.73

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Россіхіна Г.В., д. ю. н.,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті проаналізовано норми чинного фінансового і податкового законодавства, проблеми правозастосування норм фінансового права, поняття активів застосування норм фінансового права, їх особливості.

Ключові слова: фінансово-правові норми, особливості правових норм, застосування норм фінансового права, акти застосування норм фінансового права, ознаки акта застосування норм фінансового права.

Проанализированы нормы действующего финансового и налогового законодательства, проблемы правоприменения норм финансового права, понятие актов применения норм финансового права, их особенности.

Ключевые слова: финансово-правовые нормы, особенности правовых норм, применение норм финансового права, акты применения норм финансового права, признаки акта применения норм финансового права.

Rossikhina G.V. FEATURES OF ACTS OF STANDARDS FINANCIAL LAW

Analyzed existing financial regulations and tax laws, rules enforcement problems finance, concept acts application of finance, their features.

Key words: financial and legal norms, characteristics of legal norms, application of finance, acts of application of finance, signs the act of application of finance.

Загальновідомо, що будь-яка діяльність правозастосовних органів завершується та оформлюється відповідним актом, який фіксує прийняте рішення та надає йому офіційне значення і владний характер. У цих актах знаходять своє відображення практично всі стадії правозастосовної діяльності, які передували його прийняттю: вивчення фактичних обставин справи, вибір та аналіз правової норми, на підставі якої повинен розглядатися конкретний життєвий випадок тощо.

Зміст, мета і призначення застосування правових норм, на думку П.О. Недбайло, визначають собою і засоби їх застосування. Сутність застосування правових норм полягає у встановленні конкретних правовідносин і у впливі на суб'єктів цих відносин з метою виконання ними своїх обов'язків. Це особливий вид правомірної організаторської діяльності щодо реалізації правових норм, у результаті якої виникають, змінюються або припиняються правовідносини. Власне засоби застосування правових норм – це індивідуальні правомірні акти державних органів, посадових осіб, суспільних організацій і громадян, тобто акти, які загальних правил не встановлюють, а лише викликають, змінюють або припиняють конкретні правові відносини і впливають на поведінку зобов'язаних у них осіб. Своїм змістом вони завжди визначають реалізацію норм права щодо певного випадку і стосовно певних суб'єктів [7, с. 472–473].

Одними з найбільш значущих засобів впливу сучасного фінансового права на систему суспільних відносин являються правозастосовні акти, які забезпечують індивідуально-конкретну дію механізму фінансово-правового регулювання. Цей різновид правових актів складає найважливішу форму реалізації конкретних дій із виконання завдань щодо створення, розподілу і викори-

стання фінансових ресурсів держави. Індивідуальна фінансово-правова регламентація суспільних відносин, її сутність складається у виробленні на основі норм фінансового права обов'язкових установок, які адресовані персонально визначеним суб'єктам. Такого роду діяльність виражена в певних формах, а її результатом є індивідуальний фінансово-правовий акт, що містить владні розпорядження та входить до механізму фінансово-правового регулювання як однієї із самостійних ланок. Фінансово-правові акти найчастіше приймаються органами державного управління (особливо фінансово-кредитними органами), місцевого самоврядування, посадовими особами виконавчої влади, керівниками законодавчих і судових органів (різні розпорядження і накази).

Виходячи з основних положень теорії держави і права, треба зазначити, що акт застосування фінансово-правової норми є за своєю сутністю індивідуально-правовим актом, який поряд із нормативно-правовим є різновидом правового акта. Відомі вчені в області фінансового права класифікують фінансово-правові акти залежно від певних критеріїв. Наприклад, щодо юридичних властивостей виділяють нормативні й індивідуальні фінансово-правові акти. До нормативних відносять акти, які регулюють групу однорідних фінансових відносин і містять загальні правила їх учасників, тобто правові норми. Загальні правила, встановлені в нормативних актах, конкретизуються в індивідуальних фінансово-правових актах, кожен із яких передбачає один будь-який конкретний випадок, звернений до точно визначених учасників фінансових відносин, веде до виникнення, зміни та припинення конкретних фінансових правовідносин. Сфера діяльності органів фінансової діяльності не може функціонувати без цього

різновиду правових актів тому, що поряд із нормативною регламентацією суспільного життя необхідний оперативний повсякденний вплив на систему суспільних відносин.

На думку В.В. Лазарева, правозастосовний акт виступає як державно-владний індивідуально-визначений акт, який здійснюється компетентним суб'єктом права щодо конкретної юридичної справи з метою визначення наявності або відсутності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків і визначення їх міри на підставі відповідних правових норм і в інтересах їх нормального здійснення [6, с. 8].

Деякі автори звертають увагу на дві основні риси правозастосовного акта, які визначають зміст його поняття. Перша з них – його державно-владний характер. Ця риса поєднує акти застосування права з іншими правовими актами, що виходять від органів держави і мають своїм призначенням правове регулювання суспільних відносин. Але з усіх актів такого роду правозастосовний акт виділяється другою важливою рисою – характером розпорядження, яке індивідуалізує загальне правило поведінки – норму права, наявністю в ньому індивідуально-конкретних приписів, які ґрунтуються на відповідних нормах права та породжують виникнення, зміну та припинення правовідносин.

С.С. Алексєєв уточнює, що правозастосовна діяльність виражається у правозастосовних актах, тобто у проміжних або завершальних юридичних діях правозастосовного органу, який породжує інші наслідки у процесі застосування права. Так, на думку автора, завершальний, кінцевий акт застосування права – юридична дія щодо вирішення юридичної справи, у результаті якої в канву правової системи вплітається новий (скасовується або змінюється старий) елемент – індивідуальний припис. З другого боку, цим терміном визначається акт-документ, свого роду юридичне і фактичне джерело, форма існування індивідуального припису, у якому юридична дія правозастосовного органу за рішенням юридичної справи закріплюється формально. Тобто перед нами не сама по собі дія щодо застосування юридичних норм і не сам по собі її результат, а результат дії, який виражений в обов'язковій, як правило, письмовій формі, тобто акт-документ [2, с. 250]. При цьому автор вказує на недостатню розробку теорії індивідуальних актів та класифікує їх за трьома групами: індивідуальні акти-регламентатори, правозабезпечувальні акти (акти застосування права) й акти дотримання і використання (виконання) юридичних норм [1, с. 155–156].

Також варто відзначити, що чіткість та ясність термінології сприяє роз'ясненню сутності питання та усуває підґрунтя для різних думок щодо конкретного питання. У юридичній науці мала місце дискусія про значення терміна «акт» саме в руслі застосування норм права. Так, А.Е. Пашерстник відзначає, що слово «акт» має різні значення. Іноді цим словом позначають дію, яка виражає веління відповідних органів або посадових осіб: видання закону, постанови, розпорядження, прийняття рішення тощо. Актом називають також зовнішню форму, у яку втілюється дія, документ, який фіксує її.

Необхідно відзначити також, що питання щодо особливостей актів застосування права отримали розробку у працях таких вчених, як С.С. Алексєєв, В.М. Горшен'єв, Ф.А. Григор'єв, І.Я. Дюрягін, В.В. Лазарєв тощо. Як уже зазначалося, дискусія щодо застосування права була проведена в 1955 р. і відкрита Г.І. Федькіним статтею «Применяют ли гражданские общественные организации нормы права». Практично всі доповідачі дотримувалися думки, що норми права застосовують тільки органи держави та деякі суспільні організації. Акти застосування права являють собою державно-владні розпорядження, які виносяться за одностороннім волевиявленням уповноваженого на те органу стосовно інших суб'єктів і встановлюють (констатують) індивідуальні права й обов'язки останніх. Ця дискусія конкретизувала характеристику актів застосування та процесу застосування права.

Варто відзначити, що акти застосування норм фінансового права можуть виступати як особливий вид фінансово-правових актів. Їх своєрідність полягає в такому:

1) адресат індивідуально-владного впливу офіційно визначений в актах застосування норм фінансового права;

2) акти застосування норм фінансового права встановлюють строго визначені права й обов'язки фізичної або юридичної особи, які мають місце в умовах, вказаних в акті правозастосування (або впливають із чинного законодавства);

3) акти застосування норм фінансового права спрямовані на регулювання конкретно визначених правовідносин.

Виходячи із загального аналізу наукових поглядів, що мають місце, про характерні ознаки правозастосовної практики, варто зм'якшено наповнити і творчо обґрунтувати повне визначення акта застосування норми фінансового права. Вчений В.В. Лазарєв відзначає, що відмінною ознакою правозастосовних актів є їх владність, беззаперечність, яка охороняється державою. Кожний правозастосовний акт має на меті вирішення цих конкретних обставин, вплив на певне коло визначених осіб. Основна ціль останніх складається в індивідуальному регулюванні, казуальному впливі на суспільні відносини. І тільки через діалектичний зв'язок особливого і загального, а також з тієї причини, що застосування права відбувається на підставі нормативних актів, неминуче ширша дія актів застосування правових норм, ніж один випадок [6, с. 61].

Так, відомий вчений І.Я. Дюрягін як основні ознаки правозастосовних актів виділяє такі:

1) видаються на підставі і відповідно до норм права, що застосовується;

2) приймаються компетентними органами (органами держави і уповноваженими на те деякими суспільними організаціями);

3) містять індивідуально-конкретні правові приписи;

4) мають державно-владний характер;

5) мають юридичну силу;

6) викликають виникнення, зміну або припинення правовідносин;

7) слугують одним із засобів виконання організаційної діяльності держави;

8) документально оформлені [3, с. 134–135].

А.П. Коренев як основні ознаки застосування норм адміністративного права визначає такі:

а) мають індивідуальний характер, тобто спрямовані на вирішення певної управлінської справи і на конкретного адресата;

б) мають юридичну природу і державно-владний характер;

в) видаються в результаті або за узгодженням волі суб'єкта застосування з волею іншого учасника правовідносин, або одного волевиявлення суб'єкта застосування;

г) тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення адміністративних відносин.

г) суб'єкт правозастосування зобов'язаний вибрати оптимальний варіант індивідуальної регламентації, тобто акт правозастосування має творчий характер [5, 113–115].

Виходячи із проведеного аналізу різних поглядів, можна зробити висновки.

1. Правозастосовні акти виступають як юридична форма реалізації матеріальних і процесуальних норм фінансового права. Так, матеріальні норми фінансового права безпосередньо впливають на зміст правозастосовного акта, а його процесуальні норми визначають його форму. До того ж залежно від об'єкта і мети фінансово-правового регулювання у правозастосовному акті відображається диспозиція або санкція фінансово-правової норми.

2. Акт застосування норми фінансового права поєднує в собі інтереси всіх учасників фінансово-правових відносин з урахуванням волі законодавця.

3. В актах застосування норм фінансового права реалізуються функції органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

4. В актах застосування норм фінансового права реалізуються компетенція суду (судді), органів державної податкової служби, митних органів тощо. Кожен із вказаних суб'єктів може видавати правозастосовні акти тільки щодо певного кола питань. Саме «компетенція» як соціально-юридичне явище застосовується до конкретного органу або посадової особи.

5. Правозастосовні акти є різновидом підзаконної фінансово-правової регламентації. Вони об'єктивують владну волю суб'єкта правозастосування, яка спрямована на втілення в життя цілей і завдань, які передбачені нормою права.

6. На наш погляд, юридичні факти можна виділити як акти застосування норм фінансового права, оскільки з такими фактами пов'язані виникнення, зміна та припинення конкретних фінансово-правових відносин. До того ж необхідно позначити, що акт застосування є причиною виникнення, зміни та припинення фінансово-правових та інших правових відносин. Акт застосування регулює завжди чітко визначений випадок, тобто казуальні відносини. В.В. Лазарев зауважує, що з якого боку не підійти до правозастосовної діяльності, акти правозастосування визначаються як певні юридичні факти. Правозастосування набуває основного значення

юридичного факту, в якому акумулюються і який супроводжують решта фактів, виконуючи свою роль засобу організації реалізації права. Автор зауважує, що правозастосовні акти є юридичними фактами, з якими держава пов'язує рух ряду правових відносин, втілення в життя наслідків, закріплених санкцією правової норми [6, с. 73–74].

7. Акти застосування норм фінансового права завжди звернені до конкретних адресатів. Їх конкретність є істотною особливістю змісту правозастосовного акта, що дає можливість відмежувати його від фінансово-правового акта. Конкретність положень правозастосовних актів полягає в тому, що їх адресатом є певна особа (фізична або юридична), у них можуть бути визначені як форми конкретних дій, так і конкретні умови. Тобто в акті вказується конкретний адресат – суб'єкт фінансового права (громадянин, державний орган, установа, підприємство тощо), який повинен дотримуватися припису, що в ньому міститься.

8. Акти застосування норм фінансового права мають владний характер. Саме тому, що наявність владних повноважень у суб'єктів правозастосування забезпечує владність актів, що ними видаються. Виконання акта гарантується і забезпечується примусовою силою держави. Акт застосування має юридичну природу і є обов'язковим для всіх, кому адресується.

9. Акт застосування фінансового права має індивідуальний характер. Так, А.П. Коренев звертає увагу на те, що акти застосування адміністративного права неможливо ототожнювати з адміністративними індивідуальними актами управління. Учений зауважує, що індивідуальний акт управління видається не тільки у зв'язку із застосуванням правової норми, але й у зв'язку з її виконанням і використанням, тобто з реалізацією норми взагалі. Автор приєднується до позиції Г.І. Петрова про те, що актами застосування адміністративного права є не ті індивідуальні акти управління, у яких підставою для вирішення питань і справ служать норми фінансового, трудового, земельного, колгоспного та інших галузей права [5, с. 113–114].

10. Акти застосування фінансового права походять від всіх суб'єктів застосування фінансово-правових норм та приймаються компетентними органами держави, посадовими особами тощо. Громадяни не видають актів застосування права, тому що не є суб'єктами застосування фінансово-правових норм.

Виходячи з вищевикладеного, вважається необхідним дати таке визначення обговорюваному поняттю. Акт застосування норми фінансового права – це кваліфікована дія компетентного суб'єкта, яка заснована на законі, впливає на стан фінансово-правових відносин, має на меті виникнення (настання) певних правових наслідків і виражена в документально-оформленому конкретному юридично владному розпорядженні.

Уся багатогранність компетентних суб'єктів, які приймають правозастосовні акти, та відмінність щодо результатів правозастосування зумовлюють багатоманітність актів застосування

норм фінансового права. Для кожного акта є характерною наявність загальних ознак, видових характеристик, які обумовлені призначенням та правовим положенням суб'єкта правозастосування, особливостями дійсної ситуації, із приводу якої був прийнятий акт.

Необхідно відзначити, що у правозастосовних актах по-різному відображається зміст матеріальної фінансово-правової норми. Так, одні акти спрямовані на реалізацію диспозиції фінансово-правової норми, а інші – на реалізацію її санкції. Диспозицію норми фінансового права відтворюють власне акти забезпечення публічних і приватних інтересів, вони виявляються в позитивній діяльності правозастосовних суб'єктів, у результаті якої конкретизуються права й обов'язки, а також повноваження сторін фінансово-правових відносин. Як правило, коли суб'єкти правозастосування реалізують диспозицію фінансово-правової норми, переважно створюються похідні рішення. Вони спрямовані на здійснення основного (вихідного) рішення, яке визначає стратегічну ціль застосування норми фінансового права. Наявність у владного органу або посадової особи оперативної самостійності забезпечує формування похідних рішень у вигляді правозастосовних актів.

Санкція норми фінансового права виявляється через юрисдикційний акт. У сучасній юридичній літературі, як правило, використовують поняття «охоронний (правоохоронний) правозастосовний акт». При цьому виділення такого виду правозастосовних актів має місце в роботах багатьох вітчизняних юристів.

Д.А. Керимов проводить розмежування між актами щодо застосування диспозицій правових норм і актами щодо застосування їх санкцій. На думку автора, по-перше, акти щодо застосування диспозицій правових норм безпосередньо спрямовані на по-

зитивні дії суб'єктів правовідносин із метою досягнення політичних, господарських або соціально-культурних результатів, які переслідуються тією або іншою нормою. Акти ж щодо застосування санкцій правових норм безпосередньо спрямовані на створення для правопорушників невігідних наслідків, які пов'язані з обмеженням їх благ. По-друге, акти щодо застосування диспозицій правових норм приймаються у простішому порядку. Для прийняття актів щодо застосування санкцій (зокрема, судових актів) необхідно дотримання строго визначених процесуальних правил. По-третє, акти щодо застосування диспозицій правових норм обов'язкові тільки для їх адресатів, тобто учасників цих правовідносин, тоді як акти щодо застосування санкцій правових норм обов'язкові для всіх інших осіб стосовно конкретної справи і у зв'язку з нею [4, с. 361–362].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе / С.С. Алексеев. – М., 1966. – 120 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права : [учебник] / С.С. Алексеев. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2009. – 576 с.
3. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права / И.Я. Дюрягин. – Свердловск : Сред.-Урал. книж. изд-во, 1973. – 256 с.
4. Керимов Д.А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права / Д.А. Керимов. – 6-е изд. – М. : Изд-во СГУ, 2011. – 521 с.
5. Коренев А.П. Нормы административного права и их применение / А.П. Коренев. – М. : Юридическая литература, 1978. – 141 с.
6. Лазарев В.В. Применение советского права / В.В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. – 200 с.
7. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М. : Гос. изд-во юридической литературы, 1960. – 510 с.